

„Fehér és barna szárnyak“

Baka Istvánal beszélget Gacsályi József a Farkasok órája megjelenésekor

– *A Képeslap 1965-ből című versedet nem '65-ben írtad.*

– Nem.

– *Csak arra az időre emlékszel vissza.*

– Igen, akkor állt meg az óráam.

– *A hirosimai óra is megállt, azóta is fényképezik. A Tiéd miért pont 1965-ben?*

– 1965-ben voltam tizenhét éves. Az ember életében talán a legfontosabb a 16-17-18. év. Egy nagy-nagy romantikus szerelem éltetett akkor. Rilket olvastam és „népszuper“ rádiónkon Mozartot hallgattam Bécsből (mert akkor még tökéletesen lehetett fogni, annyira tiszta volt az éter). Számomra ez az év igazából az, amikor éreztem az életet. Tehát egy zápor, egy tavaszi orgonavirágzás, bármi, amit magam körül láttam – nyilvánvaló, egy szerelmes kamasz szemével is nézve – egy teljességet jelentett. És persze ez a Rilke-költészet élménye is. Sajnos Mészöly prózájának élménye nem járulhatott ehhez hozzá, mert nem ismertem – ez benne is van a versben – nem ismerhettem, s akkor talán még meg sem írta a székszárdi élményeket. *Az atléta halála* – amiben benne van – jelent meg egyedül. Elég méltatlanul bánt vele a kritika. Nem is juthatott el egy akkoriban az irodalom iránt érdeklődő kamaszhoz. Ez most már lényegtelen is.

Tehát 1965 életemnek az a sorsfordító éve, amikor a Rilke-hatáson túl már egy kicsi fölfedeztem József Attila költészetét. Azt, hogy a metafora – azt már előbb fölfedeztem – a legfontosabb a versben, és egy csomó dologra akkor jöttem rá. Akkor mélyítettem el verstani ismeretemet, amit nagyon fontosnak tartotok: *szakmai* ismereteimet. Akkor találtam *ki A völgy felett lebegő lány* című mesémet is, amiből aztán később – ez is jellemző, hogy harmincéves koromban – írtam egy színjátékot. Nem is tartom olyan nagyra ezt a darabot, de meg kellett írnom. Tizenhét éves koromban kitaláltam, nagyon fontos volt nekem, és úgy érzem, hogy minden adósságot meg kell fizetni előbb-utóbb az ember élete során vagy így, vagy úgy. '65 volt a legfontosabb év. '65 volt számomra az az év, amikor Székszárdot annak láttam – nem annak, ami volt, hanem annak –, ami lehetett volna: egy magyar kisvárosnak. Hála Istennek – vagy nem hála Istennek? –, naiv voltam és vak. Nyilván nem láttam, hogy igazából milyen körülmények között élünk. Én azt láttam, hogy az akkori baráti köröm, meg a kisvárosnak az az otthonos, az az ólmelege – vagy inkább nem is ólmelegnek mondanám, hanem szobamelegsége – inkább jó volt, mint rossz. Tehát az ember még nem érezte azt a fojtást, amit később – 1972-ben, amikor visszakerültem ide tanítani – már nagyon éreztem. Mert a politikától érintetlenek voltunk, naivan hittük, hogy itt valami jó dolog alakul. Egyébként azt hiszem, hogy ezek voltak '63-tól kezdve a magyar szocializmus megenyhülésének évei,

amit az ember ösztönösen is érzett. Én sok tekintetben védett is voltam. Tehát ez volt számomra az a kisváros-élmény, ami nem lehetett annyira intellektuális és komoly, mint Mészöly Miklóse volt, aki talán még egy jobb gimnáziumba járt, mint én.

Mert az igazán jó tanárok már csak a Mini (Elekes Eduárdné, a Tolna Megyei Könyvtár igazgatónöje – G.J.) osztályában tanítottak. Nekünk, az „F” osztályba már nem jutottak. Ők nem hozták magukkal azt a műveltséget, amit egy Bíró János vagy egy Létay Menyhért. Ilyen jó tanáraink nekünk nem lehettek, mert a mi orosz tagozatos osztályunk – amiből csak én mentem egyedül orosz szakra, ez is jellemzi az oroszoktatás színvonalát – már nem részesülhetett, de egy csomó dolog továbbélt, amit próbáltam is ebben a versben érzékeltetni. Valóban úgy éreztem, hogy olyan városban élek, amit igazából angyalok laknak. Nem angyalok laktak: ördögök laktak meg emberek laktak. De számomra mégis azok, amikor este elindultam sétáimra, ami a Kertvárosból a városközpontot át vezetett, és mindig elmentem egy bizonyos bérház előtt – félve mertem fölpillantani az ablakaira is –, akkor rettenetesen boldog voltam. Én komolyan mondom, azt hiszem, életem utolsó igazán harmonikus és boldog éve volt, amikor semmi nem történt, és mégis minden megtörtént a lelkemben. Ezért írtam meg pont ezt a verset Mészöly Miklósnak, mert ő egy másfajta és szintén idealizált Szekszárdot alkotott meg. Mert amit ő Szekszárdról elmesélt személyesen vagy novelláiban megír, nem lehet, az nem az igazi. Ráadásul öreg korában írta meg Szekszárd-novelláit, melynek csúcspontja a *Megbocsátás*, ami a régi Mozgó Világ utolsó számaiban jelent meg, és ami az egyik alapolvasmányom. Ez annak a Szekszárdnak az idealizált – de igazabb – képe volt. Mi inkább áldomtunk egy kisvárost magunknak: én vagy Merő Béla barátom vagy Lányi Péter barátom, nyilván Mini is, aki velünk egykorú – bár rajta nem látszik – és én nagyon sajnálom, hogy ez a kisváros mint lehetőség aztán elveszett. Talán most újratámadhat, bár közben nagyon felduzzadt és megtelt idegenekkel, akik csak azért idegenek, mert nem itt születtek, hanem már egy hagyományait elvesztett városba csöppentek. Abban a tizennégyezres kisvárosban még megvolt a lehetőség. Én azért becsülöm a helytörténészek munkáját – és itt Töttös Gábort említeném elsősorban –, akik ezt a kisvárost éltetik, feltámasztják, mert fontos, és a hazafiság első fázisa az, hogy azt a helyet szeressük, ahol születtünk. Én minden általános és középiskolában a helytörténet oktatását – a történelem tanítása mellett – bevezetném.

–Köteteidre térve: te gyakran veszel át korábbi könyveidből verseket. Nyilván tudatosan.

–Ebben van tudatosság és van kényszer is. Második kötetembe azért került át néhány vers, mert megcenzúrázták azt a kötetet. Ma már nem érdekes, hogy milyen okból. A hat versből, amit kivettek, négyet tettem a második kötetbe. Kettő kihagyásának nagyon örültem, mert... – na, mindegy, hogy miért. Hogy miért cenzúrázták meg, lényegtelen. Én nem szeretnék olyan nem létező érdemekre hivatkozni, mint sokan. Mondhatnám, hogy véletlen volt, mert a '70-es években már a cenzúra is úgy működött, hogy nagyon gyakran tévedésből csapott le, és nem arra, amire igazán le kellett volna. Amit verseimből fontosnak éreztem, mindig átsiklott, hála Istennek. Én annak örültem, hogy

kora ifjúságomban – mint akkor mindenki, én is „újbaloldali” voltam – az „olyan” verseimet cenzúrázták meg. Utólag nagy elégtétel ez nekem, mert így legalább kimaradtak a könyveimből. Ma már ugyanis nem vállalnám őket annyira. Nem annyira eszméileg meg fejlődéstörténetileg, mint inkább esztétikailag. Nyilvánvaló, hogy egy korai vers mindig is gyengébb. Tehát a második kötetbe ezért került át néhány vers. De például az első könyvbe még bekerült egy *Bolgárok* című versem, amelynek folytatását – *A Jantra hídján* meg a *Székelyek* – már a kötet kiadása után írtam meg. Nyilván ezt a verset meg kellett ismételnem. A harmadik kötetben a *Trauemarsch* – Mahler-versemet – azért ismétlem meg, mert annak a kompozíciójában szükségem volt rá. Akkor már megszülettek a kései Liszttel kapcsolatos verseim is. És ebben a kötetben (a *Farkasok órája* – G.J.) a Liszt-verseket újra ciklusba kötöttem. Ennek oka az, hogy a válogatottból kimaradt egy nagyon fontos Liszt-vers, pont egy díjazott vers. Persze nem ezért volt fontos, hanem egyébként is fontos lett volna. Itt már nem a cenzúra működött közre, hanem az első példány a másodikhoz került a kiadóban, és én nem vettem észre és a szerkesztő sem. De ez módot adott nekem arra, hogy a ciklust kiegészítsem egy új verssel, és ismét elhelyezzem. Így ötre nőtt Liszt-verseim száma, s egy nagyobb, talán teljesebb egységet – mert több tíz évet – ölelnek át.

Amikor a Yorick-verseket írtam '90-ben, ennek a következő a története. Én '88-'89-ben majdnem elhatároztam, hogy most aztán szakítok mindenféle politikával, mert nem a költészet dolga már, hála Istennek. Főleg '88-ban éreztem ezt így, '89-ben már nem annyira. A marosvásárhelyi események után, amikor az ember először ábrándult ki a változásokból, akkor találtam rá arra az ötletre, hogy talán nem is Hamlet, hanem Yorick a túlélő, hogy logikusabb, ha nem Hamlet tartja a kezében Yorick koponyáját, és nem fordítva. Ebből születtek a Yorick-versek. Csak a bolond tudja elmondani ennek a kornak az örülségét. Persze ehhez egy korábbi, egy '83-as *Helsingör* című versem is kellett, hogy csatlakozzon. A Sztjepan Pehotnij-versekhez is csatoltam három korábbi, orosz tárgyú versemet.

– *A Liszt-, a Yorick- és a Pehotnij-versekben látszólag egy-egy másik lény játssza a főszerepet. Az Esős tavasz (1989 május) és az Őszi esőzés (1990 november) című két, metrumos költeményed azonban nem szerepvers. Ezek milyen élményből táplálkoztak?*

– Nálam a közvetlen élmény soha nem jut szerephez. A korábbi húsz évben írt verseimből alig egy-kettőt tudnék mondani, amelynek van közvetlen élménymagja. Viszont '89-ben itt olyan változások indultak meg és annyi minden történt kívül is, belül is, hogy ez elől nem lehetett kitérni. Az egyetlen kitérés az volt, hogy – megőrizve parnasszista hangoltságomat – így írtam meg ezt az élményt (ne haragudj, hogy így mondom) virtuóz formában. Az első vers végig anapestusban íródott. Az orosz költészetben ez napi forma, sok ilyen verset fordítottam. Ráadásul többször meg tudtam cselekedni azt, amit más fordítók nem, hogy végig anapestusban. Nálunk általában spondeusszal keverik. A magyarban nincs annyi rövid szótag. És ráadásul rájöttem – ez még a változások előtt volt –, rám a '89. március 15-e élménye hatott, amin nem vettem részt. Amúgy általa-

ban mindenből kihúztam magam, csak úgy oldalról nézem. Nem a résztvevő a szerepem – a költőé különben sem. Az a ti-ti-tá – az első vers – a kérdése, és a tá-ti-ti, a daktilusi – a másik vers –, ami a válaszáé. A '90-es novemberi vers az a válasz, amely végig daktilusokban van kitarva. Ez tükrözi a változások utáni első kiábrándulást, belső válságot meg sok mindent, ami remélem, benne van. Ha jól tudom, a két vers strófaszáma is azonos, és az utolsó előtti versszak hasonló formai modellre épül fel. A „csupa rom, csupa rím” és a másikban a „lány” és az „ágy” szavak segítségével a publicisztikus vers a zenei határokat lépi át. A lehetetlennel birkózik az ember. Vagy sikerül, vagy nem. Tehát ez a kettő úgy élmény-vers, hogy életem legvirtuózabb versei közé tartozik. Amellett úgy érzem, eléggé publicisztikus is. Nem véletlenül van ott a dátum, hisz ezekre a hónapokra érvényesek igazán. Nem mondom, hogy ez a két vers fogalmazza meg legjobban azt, amit én ebben a három évben éreztem. Végül is ez a három év szülte ('89 -'91) ezt az új kötetemet. Az első változatát – mondhatnám úgy, hogy '89 -'90, mert '90-ben adtam le az első változatot a Szépirodalminak – majd beszélek arról, hogy mi lett a sorsa, nem a könyvnek, mint inkább a kiadónak.

– *Visszatérve az „álarcokhoz”. Liszthez, Yorickhoz, miért van szükség rájuk?*

– Hadd mondjam el, hogy én mindig eléggé bizonytalan voltam mint ember. Tehát itt a saját köznapi lényemet értem, ami a valóságos lényem. Mert az ember valóságos lénye az, ahogy a hétköznapiját éli. Sohasem tartottam sem a lényemet, sem a köznapijaimat fontosnak. Mert nem fontos. Viszont úgy éreztem, hogy van olyan mondanivalóm, ami lényeges többünkre is. Nyilván van, amikor az ember olyan személynek a közvetítését keresi – médiumként viselkedik inkább, mint prófétaként – aki által kimondhatja. A '70-es években nem véletlenül fordultam Vörösmarty álarcához, mert úgy éreztem, hogy Vörösmarty költészete – vagy a később megismert Széchenyi magyarságképe – az érvényes. Amit én a saját személyemben mondok el, azt az én életem nem igazolja. Tehát az ember választ egy szerepet vagy egy álarcot, amivel azonosulni tud, de úgy, hogy egy közösséggel együtt azonosul. Potenciális olvasójával együtt azonosulok vele. Mondhatnám, hogy az ideálom. Még Yorick is egy ideál, még ha eléggé trágár és vulgáris – mondhatnám „vulgáris”, ahogy ezt a szót kitaláltam hozzá –, mert sűrítve fejez ki valamit, ahogy a világról gondolkodunk, átéljük és érezzük. Tehát nekem mindig megfelel a szerep-vers. Nem vagyok egy Juhász Ferenc, aki maga a mindenség – és ezt mindig el is mondja magáról –, attól még zseniális költő, természetesen. Vagy akiről ezt még el is hiszem, Ady Endre, aki önmaga volt: Ő. Ő is választott szerepeket mellesleg, de azokban a szerepekben önmaga dominált, nem a szerep. Én azt mondom, hogy: fordítva, hogy hátrébb az agarakkal.

– *Nála „a vers csak cifra szolgálta”.*

– Így van. Nálam nem. Én vagyok a versek szolgája. Nem is cifra, hanem szerény, alázatos szolgája. Úgy érzem, hogy a nyelv az nálam fontosabb. S én azért is hangsúlyoztam mindig – azért azt mondom, hogy „én”, ugye: valami hiúság bennem is van –, hogy a nyelv a fontos, mert a nyelvet örököltem, az irodalmat örököltem, én örököltem József

Attilát, örököltem Dsida Jenőt, örököltem Pilinszky Jánost. Nyilvánvaló, hogy ha valamit leírok, abban benne vannak az elődeim is. Attól én nagyon eredeti is lehetek, sőt talán éppen ettől leszek eredetibb, mint az, aki csak eredeti, és örületes baromságokat ír le egymás mellett. A '80-as évek neoavangárdja – sajnos a volt barátaim és tanítványaim is beleártották magukat erősen – az pont azt bizonyítja, hogy a hagyományoktól való elszabadulás nem feltétlenül eredeti, nem feltétlenül illeszkedik bele a magyar költészet történetébe, mert én a mai, a jelenlegi fiatalokban azt látom, hogy ők nagyon szeretik például Lator Lászlót, meg nagyon szeretik Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky Jánost, de sajnos a nagyon tehetséges Zalán Tiborral nem tudnak mit kezdeni. Én szeretem őt különben, és egy időben nagyon közel is álltunk egymáshoz, s ma is jó barátok vagyunk. Meg nem tudok mit kezdeni a Párizsi Magyar Műhellyel, amely egy időben egy valóságos ízlésterrort próbált itt megvalósítani, a '80-as években. Én még azt sem tartom véletlennek, hogy amikor a Tiszatájnak – lehet, hogy kissé már elavult szemléletű – szerkesztőségét (akkor azért nagyon fontos dolog volt) kiebrudalták, és helyette jött valami teljesen zavaros társaság, azok mellé pont a neoavangárd állt oda a hülyeségeivel (tegyem hozzá!), és a folyóirat történetének legundorítóbb korszakát teremtették meg. De ne bántsuk a neoavangárdot se úgy!

A hagyomány meg az eredetiség nem egymást kizáró fogalmak. Az emberben legyen egyrészt szerénység, másrészt öntudat! Egyrészt szerénység, hogy ő nem Vörösmarty, és másrészt öntudat, hogy ő azt tovább tudja vinni. (Mondhatnám, ez már egy gőg.) Most bármilyen nevet mondhattam volna. Igazából az irodalom egy folyamat, még ha vannak is megszakításai, és vannak újrakezdései – amik nem is mindig újrakezdések. Itt erről van szó. Tehát az, hogy szerepseket ír az ember, az nem szégyellendő és nem magyarázandó, hanem a dolgok természetéből ered.

– *A többiek, akiknek nevében írsz vagy akiknek dedikálsz – Pehotnij, Szosznora, Hodaszevics – általad alkotott vagy valóságos figurák?*

– Ezek közül kettő valóságos figura: Szosznora és Hodaszevics. Szosznora egy Leningrádban – most már Szentpéterváron – élő költő, nálam tíz évvel idősebb, akinek verseivel még '71-'72-ben, abban az utolsó tanévben, amit teljes egészében kint töltöttem (fél évet amúgy is kötelező lett volna), akkor ismertem meg. Jó pár évvel később személyesen is, bár az nem volt már akkora élmény, mint a versei. Sejtettem előre, mert a verset és a költőt külön kell választani, és jobb, ha a verseket ismerjük (ez a magyar költészetre is érvényes).

Az a Viktor Szosznora, akitől én egy kötetnyi verset fordítottam az Európának – ez volt az első önálló fordításkötetem, aztán követte még néhány – egy nagyon érdekes költő, aki lengyel származású ugyan, tehát oroszabb, mint a többi orosz, ahogy nálunk is Petőfi a legmagyarabb magyar, aki szlovák származású volt. Szosznora az *Igor ének* motívumaiból alkotott egy csodálatos költészetet, s nekem pont ezek a versei tetszettek a legjobban, ezeket fordítottam a leglelkesebben is. Az Európa Pegazus sorozatában jelent meg '87-ben. Első komolyabb munkám volt. Én nagyon későn kezdtem el ko-

molyan fordítani. Egyszerűen nem volt megbízásom, nem volt kapcsolatom. A *Helsingör* című verset azért ajánlottam Szosznorának, mert hasonló szójátékokra épül, mint az ő egy bizonyos korszaka. Az orosz költői nyelv nagyon alkalmas a szójátékokra. Kicsit túl sok is van benne, ezért nehéz az orosz költőket fordítani. Én próbáltam ezt utánozni. Nem az lett belőle nyilván, mint ami Szoszнора, Bár én ezt neki lefordítottam nyersen oroszra és nagyon tetszett. Azt mondta: „Ez teljesen olyan, mintha oroszul lenne, míg Rilke oroszul milyen rossz volt”. Egyébként elhiszem, hogy rosszul hangzik, mint ahogy Puskin is németül vagy Cvetajeva németül – nem is tudom elképzelni, hogyan hangzik. Mint ahogy a magyar költészet oroszul borzalmas. József Attila vagy Ady elképesztően rossz. (Bocsánat a kifejezésért!) Van, amire az orosz költői nyelv alkalmasabb, mint a miénk, van, amire nem. És ez fordítva éppen így igaz. Úgy-
hogy a lehetetlennel mérkőzik a fordító mindig.

Ez a *Helsingör*-vers azért került a Yorick-versek elé, mert ugyanazzal a témával foglalkozik – mintegy megelőlegezi. Nálam előfordult gyakran, hogy valami ötletem támad, azt megírom, és akkor évekkel később folytatom. Az is gyakori, hogy egy valamit háromszor írok meg. Az *Apokalipszis szakácskönyvéből*: három év három verse. Így visszatérek. Nem véletlenül volt ifjabb koromban a *Bolgárok*, *A Jantra hídján* vagy a *Székelyek*, mert azt három versben lehetett elmondani igazán. Nálam a három nagyon gyakori. A Vörösmarty-versek – bár abból több van, mint három, de természetesen azokból is lehetne ilyen hármas egységeket összeállítani. Az orosz költészettel tehát a '80-as évek óta kerültem szoros kapcsolatba, amikor már kaptam fordítói megbízásokat, amikor megcsináltam az első önálló kötetemet, aztán a másodikat, ez volt az Arszenyij Tarkovszkij-kötet. Arszenyij Tarkovszkij Andrej Tarkovszkij – a világhírű rendező – apja és nagyon nagy költő. Andrej filmjeiben gyakran szerepelnek a versei – például a *Tükörben* –, azok is, amiket fordítottam, csak sajnos nem az én fordításomban, hanem mindenféle nyersfordításokban. Lehetett volna jól is fordítani, de nem bíztak meg költőket ezzel. Erről a Mafilm tehet vagy a Pannonia vagy – mit tudom én – a szinkronstúdió. Nem ártana – nem mondom, hogy pont az enyémmel – de... Ugyanis, mikor először láttam a *Tükört* a tévében, akkor elszőrnyedtem, hogy micsoda ócska versek hangzanak itt el. Közben azért voltak ócskák, mert nyersfordítások voltak. Egy vers nyersen egy másik nyelven: az nem az. Ez nem ugyanaz, mint a próza. A vers az egy nyelnek az önkifejezése. Sokkal fontosabb benne a zene meg az, hogy a szavak hogyan állnak egymás mellé, mint az a néha banális... Bár nekem az a véleményem, hogy a nagy filozófusok sokkal banálisabbak, mint a nagy költők. Nem is tudtam soha őket olvasni. (Ez itt kiterő.)

Miután volt egy szerencsés pár évem – ezek a „glasznosztj” évei voltak, amik nagy üzletet jelentettek mondjuk egy Szilágyi Ákosnak meg sokaknak –, nekem egy icipici üzletet jelentettek. Pusztán azt, hogy végre lehetett fordítani olyan embereket, akiket addig nem: emigránsokat, szamizdatosokat. Például, mikor Joszif Brodskij megkapta a Nobel-díjat '87 decemberében, mivel én ismertem már néhány versét még Leningrádból, gépirásos szamizdatból, például azt a *Post aetatem nostram* című versét, ami az-

tán a kötet címadó verse is lett –, akkor olvastam, csak nem jutott eszembe, hogy lefordítsam. (Egyrészt nem tudtam még annyira – nem oroszul, úgy tudtam, hanem–fordítani, másrészt meg minek. A fióknak sosem szerettem dolgozni. Akkor még nem voltak szamizdat folyóiratok sem, ahova fordítottam volna.) Rögtön lelkesen jelentkeztem, s két és fél hónap alatt négyezer sornyt össze is hoztam. Ez már Tarkovszkij után volt. Az orosz emigrációt, például Gumiljovot, aki Ahmatova első férje volt és akit '21-ben a cseka kivégzett – teljesen hamis vádakkal, mellesleg –, őt fordítottam. Sajnos abból nem lett kötet, mert mások nem végezték el azt a munkát, amit én. Ami viszont elkészült és most jelent meg – hadd hívjam föl rá a figyelmet –, Hodaszevics, a század egyik legnagyobb orosz költője, aki '21 végén vagy '22 elején (nem sokkal Gumiljov kivégzése után) menekült el, aztán Berlinben és Párizsban élt. Az ő verseit nagyon lelkesen fordítottam. Így került be a Pehotnij-ciklusba is a *Hodaszevics Párizsban* című vers. A kötetben elhagytam a részleteket, először úgy jelentettem meg. Most már megjelent a kötet. Olvashatja, aki tudni akarja, ki volt.

Még jó néhány dolgot csináltam igazából az elmúlt években, amikor még lehetett fordítani (most már nem nagyon lehet). Évi háromezer sort lefordítottam. Ez azért sok, mert nekem az egész életművem nincs annyi. Válogatott kötetem – amely igazából gyűjteményes is – kettőezernégyszáz sor, ehhez jön a *Farkasok órájából* az a nyolc-száz, ami új. Körülbelül háromezer vagy háromezerkétszáz az, amit én fontosnak tartok magamtól. Ezt évente le tudom fordítani. Ezek mind kötött formájú versek. Nem is szeretek mást fordítani, mert annak nincs művészi értelme. Volt olyan is, de azt bele sem számítom az évi háromezerbe.

Idén már nem nagyon fordítottam, de ősszel még ezernyolcszáz sor Cvetajevát, ugyancsak két hónap leforgása alatt. Marina Cvetajeva – Ahmatova mellett – a legnagyobb orosz költőnő a században. Érdekes módon ott voltak nagy költőnők, nálunk nem igen. Két nagyot is föl tudnak mutatni a században. Lehet, hogy az orosz nyelv olyan feminin. (Mert az, annak érzem magát a nyelvet is.) Ezért ezt a nők is tudják.

A Pehotnij-versek úgy születtek, hogy tavaly, év elején volt egy időszak, amikor az Európa Kiadó kezdett már csődbe kerülni. Hogy Cvetajeva bejött az év elején, az már egy csoda volt. Ez volt az egyetlen megbízatásom tavaly. És itt aztán vége az orosz fordításnak. Itt olyan russzofóbia van, hogy nem tudok többet fordítani, viszont bennem egy csomó dolog van a fordítások nyomán, meg hát én egy évet kint éltem. Rengeteg élményem van, amit akkor nem is tudtam még megfogalmazni, nem is lett volna értelme, mert úgysem jelenhetett volna meg. Szóval az öncenzúra bennem mindig is nagyon működött, az igazi cenzúrával azért annyira nem törődtem, de soha nem láttam értelmét annak, hogy a barátomnak vagy a fiókomnak írjak. Meg nem is tudtam volna, azért kell idő az élményekhez. Nem véletlen, hogy a '60-as évek Szekszárdját harminc-éves koromban kezdtem prózában – versben még később – megírni. Ugyanígy az én '71-'72-es orosz élményeimet is igazából '91-ben tudtam megírni. Kapóra jött, hogy már nem fordíthattam. Kitaláltam, hogy a fordítás nemcsak fordítás, hanem egy műfaj

is: az ember egy új verset ír egy minta alapján. És mi van, ha nem egy minta alapján írunk új verset? Ilyen volt már a világirodalomban, mert ilyen volt az *Osszián énekei*. Macpherson kitalált egy költőt, aki soha nem létezett. Teljesen komolyan elfogadták, mert beleillett a kor hangulatába, hogy legyen egy ilyen kelta őseposz. Sajnos nem tudtam elolvasni, mert én csak a Werther-beli részleteket ismerem. Nem is tudom, van-e teljes magyar fordítása. Mindegy, lényegtelen. Biztosan remekmű. De ilyenek Thaly Kálmán kuruc-énekei. Szegény Thalyt nagyon sokat szidták érte, holott ő megteremtett egy nem létező korszakot. Hogy mennyi volt az idealizálás, az más kérdés. Én nem idealizáltam, én arról írtam, amit átéltem, annak a hangulatait meg az orosz költészet hangulatait. Az előzménye meg is volt: egy Raszkolnyikov-vers, ami benne volt az első kötetemben. Azt Leningrádban írtam. A két Rachmaninov-vers '87-es, de megintcsak erősen kapcsolódik az orosz élményeimhez, sőt egy újabb leningrádi utamhoz is erősen kötődik a Hodaszevics-vers. És aztán kitaláltam, írok olyan egyszemélyes verseket, mint *A tengerhez*, ami Puskin *A tengerhez* című versének nem parafrázisa, hanem amolyan visszautasítása vagy elvetése. Az úgy kezdődik, hogy: „Isten veled, szabad elem...”, ez pedig arról szól, hogy:

„Tenger, te szüntelen idegroham
Önmagad kényszerzubbonyában,
Öökké habzó száj – megláttalak,
S mindjárt pofádba köpni vágytam.”

Tehát a Puskin-versnek egy negatív parafrázisa. De hát ez a „szovjet tengerről” szól, amiről viszont voltak élményeim. Nemcsak konkrétan a tengerről, hanem az egész életvitelről.

– *Az a szó mit jelent, hogy Pehotnij?*

– Baka. Ugyanis a baka nem azt jelenti, hogy gyalogos katona. Baka nagyon régi szó. Ha jól tudom, *ökölt* meg *csomót* jelent (régii török szó). A *bakancsosban* újraképződött a múlt század elején. A Pehotnij szó szerint azt jelenti, hogy *gyalogos*. Ennek ellenére sokan nem vették észre, hogy ez nem fordítás. Ugyanis én két helyen fordításként közöltem a Pehotnij-verseket: a Hitelben meg a Holmiban is. Ez utóbbiban már volt egy jegyzet hozzá. A szerkesztőket nem akartam átverni. De például volt az az orosz filológusnő, Szőke Kati, aki olyan nagyon sokat segített nekem. Őt sikerült „átverni”, mikor bemutattam neki a verseket. Az orosz alcímet mindegyik alá odaírtam, mintha lenne eredeti. „Ezek milyen rosszak” – mondta. Mutattam egy másikat, amelyhez nem volt alcím. „Ez a te versed?” – kérdezte. Mondom: „Igen”. Erre ő: „Jé, ez milyen jó!” Ugyanis meg volt sértve, hogy nem ismeri ezt a Sztyepan Pehotnijt. A versek a *Farkasok órájában* jelentek meg.

– *A Farkasok órája címadó vers. Mit mond róla az alkotó?*

– Igen, ez a címadó vers. '89 novemberében írtam, ráadásul Szekszárdon, így még indokolt is, hogy itt jelent meg a könyv. Amikor itt voltam két hétig, megírtam életem egyik – hát nem: – a legjobb prózáját, az *ÉN Thészeuszt*, és annyira föl voltam akkor hangolva mindenre, hogy egy éjszaka megírtam ezt a verset és még kettőt, amik szintén szerepelnek a kö-

tetben, és még lefordítottam kétszáz sor Paszternak-verset is ebben a két hétben. Ilyen még nem volt életemben, és nem is lesz, attól félek. Ez egyrészt azért is jó, hogy milyen izgalmas idők voltak, másrészt, hogy az embernek milyen félelmei voltak akkoriban. Én egy kisebbfajta idegösszeroppanás után jöttem el akkor. Amikor a változások voltak, szabályos üldözési mániám alakult ki. Nem is a személyemre vonatkozóan, hanem féltem, hogy most mi fog történni. Mert akkor még nem dőlt el, hogy véres változások vagy békés változások lesznek-e. Azon a nyáron voltak orosz vendégeim. Én őket féltettem: az utcán, ha oroszul beszélnek, rájuk szólnak, sértegetik őket. És mire elmentek, én olyan idegbajt kaptam, hogy hetekig féltem az utcán járkálni. Ennek nem volt értelme. Nem konkrét emberektől féltem. Éjszaka föl-ébredtem, az ablakhoz álltam, és mindig arra vártam, hogy az utcán valami borzalmas történik. De ezt, azt hiszem, kicsiben mindenki átélte akkoriban, mert benne volt a lehetőség. Még semmi nem történt '89 őszén. Utána jöttek még a romániai események, amiért eleinte az ember még lelkesedett nagyon. Később aztán rádöbrent – a Yorick-versek, ugye –, hogy nagy átverés volt (meg sok mindenre). Ebből az élményből született a *Farkasok órája*. Meg kéne magyaráznom, hogy mit jelent ez. Nálunk nem él ez a kifejezés annyira, mint a skandináv népeknél. Bergmannak van egy ilyen című filmje is. A farkasok órája az az éjféli és virradat közötti időszak, amikor az ember föl szokott ébredni a félelmeire. Nem tudom, de ez nálam gyakori mostanában. Azt hiszem, ezt az élményt mindenki ismeri. Ez az óra – ahogy a Bergman-filmben is szerepel –, amelyben a legtöbb gyerek születik, és a legtöbb ember hal meg. És ezt éreztem. Tehát itt nem konkrétan a farkasokról van szó. Nálunk ez a kifejezés – maga – nem terjedt el. Nagyon érdekes, ahogy a könyvet kinyitom, pont középre került ez a vers, mintha ki lett volna számítva. Pedig ez csak abból következik, hogy egy '92-es verset csatoltam a kötethez.

– *Én örülök annak, hogy Baka István Farkasok órája című kötetével – amely az első Szekszárdon megjelent könyve – nyithatjuk az idej könyvet, és nagyon szépen megköszönöm Istvánnak a beszélgetést.*

– *Én köszönöm, hogy kiadtátok a könyvemet. Ez nagy tett volt. Hadd mondjam el, hogy ennek van egy története. Nekem már szerződéselem volt a Szépirodalminál erre a könyvre, mikor a szerkesztő, Domokos Mátyás figyelmeztetett, nem biztos, hogy a kiadó fönmarad. Jobb, ha keresek egy másikat. Ekkor találtam meg Szegeden az Univerzumot, amely örömmel elfogadta, csak aztán véletlen megszűntek úgy, hogy nem is szóltak. És rájuk kérdeztem. Az a csodálatos, hogy mikor március közepén megtudtam, az Univerzum nem létezik, az első szóra ti (Tolna Megyei Könyvtár) vállalkoztatok rá, és remélem, hogy ebben a nagy szerencsében nem csak nekem lesz részem, hanem olyanoknak is, akik itt, helyben alkotnak nem kevésbé fontos dolgokat, mint én. Szegednek meg azt köszönöm, hogy nem volt ebben a kérdésben sovíniszta az önkormányzat, és segítette a nem szegedi kiadványt.*

Szekszárdon, az 1992. esztendő Ünnepi Könyvetén, a Megyei Könyvtár olvasótermében